

BARABÁS LÁSZLÓ

HESSPÁVÁZÁS ÉS KIRÁLYNÉZÁS A SÓVIDÉKEN

A sóvidéki hesspávázás és királynézás a pünkösdi király- és királynőválasztás szokáskörébe tartozó, napjainkban is élő, gyermekek által gyakorolt népszokás.

A pünkösdi király- és királynőválasztást Európa népei „a Balkántól a brit szigetekig” változatos formákban gyakorolták.¹ A magyar pünkösdi királyválasztás szintén a történelmileg jól dokumentálható szokások közé tartozik: már a XVI. században „pünkösdi királyság”-nak nevezték a múltó, értéktelen hatalmat, a XVI–XIX. századi adatok pedig a versenyek keretében választott pünkösdi királyról szólnak. A XVII–XVIII. századtól ismert egy másik szokásforma is: a falu legényei és leányai közül választott pár – király és királyné – virágokkal feldíszítve járta körül a falut. A szokás meglétét és régiségét bizonyító egyik legelső adat Csíkkozmásról származik, ahol az 1692. évi egyházközségi határozat megtiltja „a királynéasszony-ültetés”-t: „Eleitül fogva régi időben is mindenkor tilalma volt az sátoros ünnepeken való táncolásnak, királynéasszony-ültetésnek, mely pogányoktól maradt szokás ezután is tilalmas.”² A XIX. században mindkét szokásformáról szólnak a források, századunkra viszont élő gyakorlatként leginkább csak a kisleányok királynőválasztása maradt fenn.

Amint látható, néprajzi szakirodalmunk ismerte a szokást,³ a sóvidéki hesspávázás és királynézás azonban eddig jobbára elkerülte a kutatók figyelmét. Tudomásom szerint a parajdi-sófalvi hesspávázásról először Volly István közölt adatokat egy ma már szinte hozzáférhetetlen kiadványában.⁴ A közelmúltban Madaras Margit tanítónő írt – más szokásokkal együtt – az alsósófalvi hesspávázásról.⁵ Szerinte a szokást csak Alsósófalván ismerik. E véleménnyel ellentétben – személyes gyermekkori élmények, újabb megfigyelések és az adatközlők tájékoztatása alapján – állítható, hogy a hesspávázás Alsósófalván kívül ma is élő szokás Parajdon, harminc évvel ezelőtt Felsősófalván, a század elején pedig Szovátán is élt. A földrajzilag távolabb eső, de néprajzilag a Sóvidékhez tartozó Siklódon a szokás neve királynézás; itt a 70-es évek közepéig gyakorolták.

Neve, tartalma és formája szerint tehát a sóvidéki szokásnak két típusa különböztethető meg: a sófalvi-parajdi *hesspávázás* és a siklódi *királynézás*.

A sófalvi-parajdi hesspávázás

Idősebb adatközlők emlékezete szerint a század elején hesspávázni a nagyleányok jártak. Napjainkban (már Volly gyűjtése idején is) a hesspávázás szereplői tíz-tizenkét éves leánykák 5–8-as változó számban, és egy ugyanolyan korú fiú: a *kiráj*. Parajdon mindig fiú volt a király, Alsósófalván az utóbbi időben leánykát is öltöztetnek királynak. A leánykák maguk közül egyet – a legkisebbiket – *kirájnénak* választják. Régebb Alsósófalván a királyon és királynén kívül *kirájleányt* is választottak; más névváltozata *koszorúsleány* vagy *kisnyoszojó*. A többiek, akik a zászlókat viszik, a *ludak*. Legfontosabb feltétel, hogy a szereplők

mind jó énekesek és bátor fellépésűek legyenek. A királynak nem kötelező énekelnie; neki – amint látni fogjuk – más feladatai vannak.

A hesspávázók jóelőre *összebeszélnek*: megszervezik a hesspávázó csoportot (ki legyen a király, a királyné, kik és hányan legyenek a ludak), és néhány énekpróbát tartanak, hogy összeszokjanak. A kijelölt időben összegyűlnek valamelyikük házánál, és szerepüknek megfelelően felöltöznek. A különlegesebb ruhadarabok és kellékek előállításában a szülők segítenek. A király kartonból készült, cukorsüveg alakú csákót visel, a királyné a menyasszonyéhoz hasonló hosszú, fehér ruhába öltözik, haját kiengedi, fejét virágkoszorú vagy párta díszíti. A hidak régebb népviseletbe öltöztek, később tarkabarka nyári ruhába, az elmúlt években új sóvidéki népviseletbe. Legfontosabb kellékük a *zászló*. Néhány évtizeddel ezelőtt ez rúdra kötött fehér abrosz volt, rajta fejkendő és zsebkendő, a rúd végén szalagok és egy csokor pünkösdi rózsza. A zászlódíszekből napjainkra csak a fejkendő maradt; Parajdon színes-mintás műanyag fejkendőket erősítenek pálcákra. Alsósófalván 1980-ban – értelmiségi kezdeményezésre – ismét elővették az egykori abroszokat.

A hesspávázó csapat a kora reggeli órákban indul – Alsósófalván vasárnap, Parajdon hétfőn –, és énekelve bejárja az egész falut. Manapság addig járnak, *amíg bírják hanggal, amíg bírja a lábuk*; régebb csak az első harangszóig illett hesspávázni. A menet élén a király halad, bal oldalán a királyné, Sófalván közöttük a királyleány; utánuk két sorban a zászlósok. A zászlót 45°-os szögben tartják (31–32. fénykép). Énekük mindkét faluban *Hess páva, hess páva* kezdettel indul. Mindkét faluban ugyanarra a dallamra kevés eltéréssel ugyanazt a szöveget énekeltek és éneklük ma is.

Alsósófalvi változat, miként 1980 májusában Ágoston Ida (királyné), Kuron Géza (király), Bálint Margit, Sükösd Erzsébet, Sükösd Rozália és Szász Éva énekelte (valamennyien 11 évesek). A dallamot lejegyezte Kusztoz Endréné Szabó Piroska:

Tempo giusto ♩ = 180

1. Hess pá - va, hess pá - va, Ki - ráj - né pá - vá - ja,

Ha én pá - va vol - nék, Jó reg - gel fel - kel - nék.

2. Fojóvízre mennék,
Fojóvizet innék,
Szárnyam csattogatnám,
Szép tollam hullatnám.

3. Szép leány fölszedné,
Bokrétába kötné,
Az ő kedvesének
Kalapjába tenné.

<p>4. Ludaim, ludaim,
Tizenketten vagytok,
Mind a tizenketten
Hófehérek vagytok.</p> <p>5. Kettő köztük barna,
Harmadik az anya,
Hát a negyediknek
Mi legyen a párja?</p> <p>6. Elhajtottam ludam
Szentgyörgy közepébe,
Elküldtem uramat,
Hajtsa haza ludam.</p> <p>7. Gyere haza, ludam,
Maradj oda, uram.
Ne maradjon szegény,
Mert jó pipás legény,</p> | <p>8. Jó lesz komondónak (!),
Kemencedugónak,
Hess páva, hess páva,
Kirájné pávája.</p> <p>9. A pünkösti rózsza
Kihajtott az útra.
Gyere be, viola,
Szakassz egyet róla.</p> <p>10. Én már szakasztottam,
El is hervasztottam,
De még szakasztanék,
Ha jóra találnék.</p> <p>11. Ha jóra, ha szépre,
Szép szál szeretőre,
Hess páva, hess páva,
Királyné pávája.</p> |
|--|--|

Más alsósófalvi változat, a legfiatalabbak után a legidősebb nemzedék ajkáról. Énekelte Kacsó Zsigmondné Fülöp Rebeka, 75 éves (a szóról szóra azonos versszakokat és sorokat nem ismételjük meg, hanem visszautalunk az első szövegre);

<p>1.=1.
2.=2.
3. töredékes:

Szép legény felvenné,
Kalapjába tenné...</p> <p>4.=4.
5. eltérés:

Mi legyen a neve?</p> <p>6. eltérés:

Tenger közepibe.</p> <p>7.=7.</p> | <p>8. Jó lesz komondornak,
Kemencedugónak,
Télben ganét hányni,
Nyárban házörzeni.</p> <p>9. =9.
10.=10.
11. eltérés:

Régi szeretőre.</p> <p>12. Nem anyámtól lettem,
Rózsafán termettem,
Piros pünkösd napján
Hajnalban születtem.</p> |
|--|--|

Parajdi változat, miként 1979 májusában Oláh Kornélia (királyné, 9 éves), Mester Károly (király, 10), Barabás Júlia (10), Fülöp Éva, Horváth Rozália, Mester Ildikó, Simófi Anna és Simófi Enikő énekelte (az utóbbiak 11 évesek):

<p>1. =1.
2. eltérés:
Jó reggel fölkelnék,
Folyóvízre mennék,</p> | <p>3. Szép legény fölszedné,
Kalapjába tenné.
Hess páva, hess páva,
Kirájné pávája.</p> |
|---|---|

- 4.=4.
5. Kihajtom ludamat
Szöngyör közepébe,
Elküldöm uramat
Ludam elejébe.
6. Ludam jöjjön haza,
Uram vesszen oda.
7. Ő se vesszen szegény,
Mert jó pipás legény.
7.=9.
8. Én már szakasztottam,
El is hervasztottam,
Hess páva, hess páva,
Kirájné pávája.

Más parajdi változat, énekelte Simófi Zsigmond, 80 éves:

1. =1.
2. töredékes:
Jó reggel felkelnék,
Fojóvízre mennék,
Szárnyam csattogtatnám...
3. Szárnyam csattogtatnám,
Szép tollam hullatnám,
Szép legény felszedné,
Kalapjába tenné.
- 4.=6. eltéréssel:
Ludam elejébe.
- 5.=6. Parajd.
6.=8. eltéréssel:
Jó lesz komondornak.
- 7.=9. eltéréssel:
Szakíts egyet róla.
8. Én már szakítottam,
El is szalasztottam,
De még szakítanék,
Ha jóra találnék.
- 9.=11. eltéréssel:
Régi szeretőre.

A hesspávázók énekének hallatára minden háznál kinyílnak az ablakok és a kiskapuk. A felnőttek az utcára tódulnak, magukhoz intik vagy hívják a királyt, és átadják adományukat (33. fénykép). Ez régebb 25–50 bani volt, ma 1–2, sőt 3–5–10 lej is szokott lenni. Nagyobb összeget ismerősöktől, rokonoktól kapnak. Az összeget a játék végén elosztják: a király és a királyné, vagyis a *rangosok* rendszerint nagyobb arányban részesülnek belőle, mint a *közrendbéli* ludak. Egy-egy játék alkalmával fejenként 40–50 lejt is összegyűjtenek. A király az adományt mindenkinek megköszöni:

Köszönöm hálásan, hogy így ellátanak,
Üres marékkal el nem bocsátanak.

(Alsósófalva)

A köszönőformulát közösen, többes számban is szokták mondani: *Köszönjük hálásan...* Parajdon a király csak *köszönömöt* mond.

A királynak kell ének közben észrevennie, hol, melyik kapuban jelenik meg valaki, ki akar adományt adni; akkor megállítja a csapatot. Míg átveszi az adományt, addig a többiek pihennek. E rövid pihenőkkel együtt több órán át énekelnek.

A hesspávázást régebb és napjainkban is általában az egy utcabeli gyermekek szervezték. Parajdon például külön hesspáváztak a *Zsögöd*, *Görgényalja* és *Bábirkó* utcaiak; az utóbbi években már csak az utóbbiak jártak (34–35. fénykép). A csapat a szomszéd és rokon gyermekekből állt össze, néhány hagyományörző család biztatta a gyermekeket, hogy menjenek hesspávázni, vagyis Parajdon a szokás az utolsó napjait éli.

Alsósófalván viszont reneszánszáról beszélhetünk. Itt régebb szintén utcák szerint jártak hesspávázni. Manapság baráti körök, iskolai osztályok szerint is szerveződik a hesspávázó menet, egy-egy évben tíz, sőt még ennél is több. Az alsósófalviak rendszerint Parajdot is végigjárják (autóbuszal könnyű átmenni), ugyanígy régebb a parajdiak meg az alsósófalviak Felsősófalvát is bejárták. Egy-egy korcsoport két-három éven át hesspávázhatott (9–12 év között), a nagyobb leánykáknak már szégyen volt *az utcát róni*. A hagyományos rend ma felbomlóban van: még óvodás csapat is jár. A szokás életkori „görbéje” tehát a nagy-leányoktól az óvodásokig ível.

A hesspávázó játék eredetére több helyi, népi magyarázatot halottam. Simófi Zsigmond egy mesebeli, pávajárású, örökké elégedetlen, tükörbe néző királynőtől eredezteti; őt szólította volna a király „hej pává”-nak, „hess pává”-nak. E mesei magyarázat mögött egyéni fantáziát gyaníthatunk. Elterjedtebb viszont egy más magyarázat. Sükösd Dénes (Alsósófalva, 1893) szerint a hesspávázás a sójoggal volt kapcsolatban. A parajdiak meg a sófalviak a szájhagyomány szerint sójogi panaszzal Mária Terézia császárnőhöz fordultak. A panasz kivizsgálására küldött császári kamarás fogadására és jóindulatának megnyerésére öltöztették volna a gyermekeket hesspávásoknak. Ez a magyarázat is csak néhány idősebb ember emlékezetében él. A középkorúak és fiatalok nem ismernek semmiféle magyarázatot: „Iljen a szokás” – mondják.

A hesspávázás egykori sajátos szerepére a hesspávázók éneke adhatja meg a választ. Amint megfigyelhettük, ugyanarra a dallamra folytatólag több önálló népdalt énekelnek. Vegyük sorra külön-külön ezeket.

A *Hess páva*, *hess páva* kezdetű indító rész legkorábbi változatát Erdélyi János közölte 1846-ban a túl általános „Erdély” jelöléssel, de kétségtelenül a Székelyföldről, hisz másutt azóta sem került elő sehol:

Hej páva, hej páva,
Császárné pávája!
Ha én páva volnék,
Jobb reggel fölkelnék.

Folyóvizre mennék,
Folyóvizet innám,

Szárnyam csattogatnám,
Tollamhullogatnám.

Szép leányok szednék,
Bokréta kötnék,
Az én kedvesemnek
Kalapjára tennék.⁶

Ez a szöveg nemcsak az alsósófalvi, hanem az összes alább idézendő változattal közeli rokonságot mutat, vagyis együttesen egy régi, kikristályosodott szövegtípust alkotnak.

Benedek Elek és Sebesi Jób közölte Csíkszentsimonból A *fogoly katona* címmel azt a népballadát, amelynek betétszerű részlete, a török császár rabságában sínylődő székely katona „szomorú éneke” szintén a *Hess páva* közeli szövegváltozata.⁷ Benedek Elek ugyanakkor önálló lírai

dalként is megtalálta Erdővidéken, valószínűleg Kisbaconban.⁸ Ugyancsak önálló népdalként épp a sóvidéki Szovátán és a közeli Firtosvár-alján vette fonográfhengerre Vikár Béla 1900-ban, illetőleg 1904-ben.⁹ Szintén Vikár kéziratossá hagyatékából került elő a gyűjtés helye nélkül, de bizonyosan ugyanarról a környékről, első versszakának szövege, folytatólag három versszakon át jellegzetes párosítóként.¹⁰ Újabb változatai a moldvai Pusztinán¹¹ és a gyimesi Háromkúton¹² kerültek elő.

A *Ludaim, ludaim* kezdetű népdalt Kriza János a „házasító dalok”, vagyis a párosítók közt közölte a Fehér-Nyikó mentéről.¹³ Mailand Oszkár, aki a század elején szinte kötetnyi folklórt gyűjtött a Sóvidéken, csak egy töredékes változatára bukkant Parajdon:

Uramat elküdtem
Ludam elejibe.
Ludam jöjjön haza,
Uram vesszen oda.
Ő se vesszen szegény,
Mert jó pipás legény.¹⁴

Ugyanebben az időben Seprődi János olyan teljesebb változatát jegyezte le a szomszédos Kibéden¹⁵, amelynek párosító jellege nyilvánvaló. Kodály Zoltán Gyergyószentmiklóson gyűjtötte egyik igen szép változatát,¹⁶ Gurka László utóbb az udvarhelyszéki Kénoson talált rá.¹⁷

Az *A pünkösdi rózsza kihajlott az útra* kezdetű népdal Kriza János gyűjteményében a Sóvidékkel szomszédos Nyárádmentéről való.¹⁸ Kezdő formulaként többször előfordul és több alkalomhoz is fűződhet. Egyik ilyen alkalom épp a pünkösdlés: marosszéki, háromszéki¹⁹ és csíki adatok szerint²⁰ a királynézáskor énekelték. A magyar folklórterület nyugati peremvidékén, a dunántúli Zalában tipikus kezdősorai több esetben a *Két szál pünkösdrózsa* kezdetű párosítóval kontaminálódtak.²¹

A fenti adatokat – számuk tovább is szaporítható lenne – annak bizonyítására sorakoztattam fel, hogy a hesspávázók éneke ismert népdalok füzére; több változatukat épp a Sóvidéken vagy a környékén gyűjtötték. Ezeket az önálló dalokat itt a vizsgált népszokás fogta össze és életette napjainkig, mert más alkalmakkor nem éneklék őket: szokásköltészté váltak. Annyira a szokás részei, hogy az eredetibb „királynézás” helyett a kezdő szöveg „Hess pává”-ja adta a játék nevét, a „ludak” neve pedig a „Ludaim, ludaim” kezdetű szövegrészből származtatható.

Fölmerül a kérdés, hogy miért válhattak a Sóvidéken a szokás részévé ezek a tipikus párosító dalok? Nem lett volna itt a régi szokásnak sajátos szövege, éneke? A Magyar Népzene Tára rendszerezése szerint a pünkösdlésnek három jellegzetes éneke van; *A pünkösdnek jeles napján; Elhozta az Isten piros pünkösdi napját; Mi van ma, mi van ma?*²² Ezek általában folklorizálódott egyházi népének vagy egy régi rítusének töredékei. A rítus motívumai a pünkösdi rózsza, a virághintés, a rózsataposás, a pünkösdi lóverseny és egy meg nem nevezett lény, aki nem anyától lett, hanem rózsafán termett. Az utóbbi motívum nemcsak a dunántúli pünkösdlőkben gyakori,²³ ezt énekelték a múlt század végén Háromszéken is.²⁴

Nos, ezt a részletet néhány évvel ezelőtt még Alsósófalván is énekeltek a hesspávázók. Az idősebbek mind így ismerik:

Nem anyámtól lettem,
Rózsafán termettem,
Piros pünkösdi napján
Hajnalban születtem.

A mostani hesspávázók, ha ismerik is, már nem éneklnek. Ez a töredék egy összefüggőbb rítusének része lehetett, és a pünkösddőlés jellegzetes énekének minősíthető.²⁵

A fentiek alapján a Sóvidéken is ez a motívum lehetett a hesspávázó ének magja, és e köré szerveződhetek a párosítók. A játéknak ugyanis párosító funkciója is volt, bizonyosság reá a hesspávázás után gyakorolt házasságiósló játék, a *fazakazás*. Alsósófalván a leányok és legények körbeálltak és korondi cserépfazakat dobtak kézzől kézre. Aki elejtette, annak újat kellett otthonról hoznia, de ennél nagyobb bajnak számított, hogy a hiedelem szerint abban az évben nem megy férjhez. Ugyancsak párosító jellege volt a csíkszenttamási meg a vargyasi pünkösdi királyné-játéknak is.²⁶

Napjainkban a hesspávázás párosító jellege megszűnt, az énekeket viszont füzérszerűen, a régi sorrendben, szertartásosan éneklnek. Összehasonlítva az alsósófalvi meg a parajdi változatokat, utóbbiakban a kopás, a szövegromlás jól megfigyelhető. Ez a jelenség a szokás mai életének a két faluban tapasztalt különbözőségével magyarázható.

A siklódi királynézás

A század elején Siklódon is két korcsoport járt *kirájnézni*: a nagy-leányok és a tíz-tizenkét éves leánykák, a *kicsidek*. Egy-egy csoport létszáma 10–15. Mindkét csoportban 2–2 *kirájnét* választottak; ezek a legkisebbek voltak. A királyné fejét itt élővirág-koszorú, kartonpapírból készült korona vagy menyasszonyi párta díszítette. A nagyobbak vittek a *zászlót*: guzsalyra a szövésmintája után elnevezett fehér *kőhimes abroszt*, fejkendőt és zsebkendőt kötöttek. Valamennyien fehér *fessing*-be öltöztek, a hajukat kibontották. Minden évben más-más háznál szervezkedtek: előre megbeszélték, hogy kinél gyűlnek össze; innen indultak megkerülni a falut és ide tértek vissza. Elöl ment két *zászlós*, utána a két királyné, utánuk ismét zászlósok. A két királyné kezét kétoldalt egy-egy *kiráj* fogta. A király feladata védeni a királynét.

A királynézó menet közeledtét gyermekek hada adta hírül: kövekkel dobálták, botokkal döngették a kerítéseket, kapukat, parafapuskákkal durrogattak, kiabáltak, ijjujgattak. Elöl, hátul és kétoldalt a királynézókkal egykorú gyermekek védték a királynékat; mondhatni: a falu összes fiatalja részt vett a játékban (36–37. fénykép). A királynékat azért kellett védeni, mert a felnőttek *bészöktek közójük* és ellophatták. Ha sikerült ellopni valamelyiküket, bezárták az istállóba, és ki kellett *kérni*. A lopás azonban legtöbbször nem sikerült, mert ha valaki „viccből beugrott és megfogta a kirájnét, tízen-húszan is ráugrottak és lenyomták a földre”. A lopás újabbkori játékos jellegére vall, hogy sokszor épp a szülők próbálták ellopni a leányukat.

A királynézó menet énekelve bejárta az egész falut. Itt nem a sófalvi-parajdi hesspávázó énekeket éneklük, hanem a *Leng a lobogó, megperdül a dob* kezdetű indulót és Gyulai Pálnak az *Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át* kezdetű folklorizálódott versét. Az idősebbek sem emlékeznek arra, hogy más énekeket énekeltek volna, pedig Siklódon is fennmaradhatott a sófalvihoz hasonló töredék. E két ének és a szokás összekapcsolódásában az iskola hatására gyanakodhatunk; a század elején nyúlhatott bele valaki a folklór életébe, és a változtatás tartósnak bizonyult. Az induló szerepét az adatközlők azzal magyarázták, hogy a szokás maga is *katonadolog*.

Miután bejárták a falut, szép időben az egyik utcán kifordultak, egy közeli mezőn forrásvíz mellé telepedtek, és napszálltáig virágot szedtek, énekeltek, táncoltak. A *multságban* a legények is részt vettek. A két korcsoport külön-külön játszott. Estefelé ismét sorba álltak, mint a katonák; hazafelé ugyanúgy kellett védeni a királynékat. A gyülekezési helyen a szülők két ünnepi csemegével: *perémessel*²⁷ és *zsemlekásával* várták őket. Ezeket a szülők közösen készítették, amíg a fiatalok királynéztak. Itt nem volt szokás az adománygyűjtés, a lakoma talán az adományokat helyettesítette. Az udvaron vagy a csűrben terítettek, ettek, utána kezdődött a tánc. Ének- vagy hegedűszóra táncoltak. Itt, a *kicsidek táncában* tanultak meg a falu gyermekei és fiataljai táncolni. A nyolcéves gyermekeket már küldték, hogy táncoljanak.

Az 1950-es évektől csak a kisebb leánykák királynéztak. Változott a csoport összetétele is: a királynék száma a létszámtól függően 4–8-ra nőtt. Rendszerint három csoport járta a falut: mindhárom falurész – *Alfalu*, *Murva* és *Papszer* – gyermekei külön királynéztak. Nem volt szükség próbákra, mert az énekeket a korábbi királynézáskor mindenki megtanulta, a kötetlen játékot pedig a hagyomány szabályozta. A felvonulást a többnapos ünnep másod- és harmadnapján is megismélték. Az 1970-es években ki-kimaradt, életét az iskola által szervezett és irányított formájában éli tovább.²⁸

A királynézás eredetére legtöbbször itt sem ismernek semmiféle magyarázatot. „Így értem, ez valami ősi szokás” – ez a gyakori válasz. Az eredetmagyarázatok közül kettőt tartok említésre méltónak. Az egyiket Hegyi József (55) mesélte:

A kirájnézás Jefte bibliai kiráj históriájából származik. Jefte száműzetésben volt, de visszahívták, hogy ő vezessen le egy csatát. Jefte az Istenhez fohászkodva megfogadta, hogy ha a csatát megnyeri, mikor a csatából visszatért, a házából aki legelőbb elébe menyen, azt feláldozza. Egyetlen leánya vót, s mikor hazatért, az futott eleibe. Jefte megrémült, s azt mondta:

– *Bár vesztém vóna a csatatéren.*

A leány azt mondta:

– *Ha megfogadtad, azt meg is ké tenni.*

De kért két hónapi haladékot, hogy azalatt a hegyekben a barátnőivel s a barátaival tudjon kirándulni s mulatérozni. A kirájnézás talán ebből a korból származik. Így hallottam ezt apámtól. Aztán hogy pontosan honnat jött, ugye nem tudjuk.

E magyarázat forrása a Jefte király történetét feldolgozó verses krónika, amelyet épp az adatközlő apjának idejében másoltak le Sikló-

don.²⁹ A királyleány „kirándulása és mulatórozása” egyszerű és világos analógia volt idős Hegyi József számára, aki Siklódon a 30-as években néprajzi gyűjtést végzett.³⁰

A másik magyarázatot Györgyi Juliannától (60) hallottam:

Nagyapámtól tudom, hogy ezt a szokást Mária Terézia alakította. Akkor nem volt katonaság, úgy fogdosták össze a katonákat.

Ez a magyarázat valószínűleg a székely határőrség megszervezésével hozza összefüggésbe a királynézást. Amint láttuk, a sófalvi eredeztetésben is előfordul – más összefüggésben – Mária Terézia neve.

A királynézás XX. századi formájának Siklódon valóban van némi katonás jellege, de biztos adatok híján nem tudható, hogy ez a mozzanat mikor és miért kapcsolódhatott a szokás sokkal régebbi formájához. A király- és királynőválasztásnak a XVII–XIX. századi adatok alapján, valamint más népek (pl. a szlovének) szokásaival párhuzamba állítva is voltak bizonyos katonai vonatkozásai.³¹ A királynélopást a lakodalomban szokásos menyasszonylopás hatásaként is értelmezhetjük. Ilyen vonatkozásban azonban további gyűjtés és kutatás volna szükséges. A szokás többi motívuma: a virágszedés, a forrás, a mezei éneklés és tánc az európai szokáskör alaprétegéhez tartozik.

*

A fentiekben nem a szokás eredetét kutattam, hanem XX. századi alakulását igyekeztem nyomon követni a néprajzilag feltáratlan Sóvidéken. Mivel a gyermekek gyakorolják, jövődő életének döntő tényezője a szülők és gyermekek mellett az iskola. Siklódon az iskola szervezi a királynézást, Alsósófalván is tanítják a hesspávázó énekeket, Parajdon közömbösek a szokással szemben.

Hesspávázni, királynézni nagy élmény a sóvidéki gyermekek számára. Ezt nemcsak a gyermekkori nosztalgia mondatja velem; a gyűjtés, a szokás mai életének megfigyelése során az elmúlt két évben újra meggyőződtem róla.³²

JEGYZETEK

¹ Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Második kiad. Bp. 1979. 134.

² *Székely Oklevéltár*, VI. Kolozsvár 1897. 435.

³ Első összefoglalása Sebestyén Gyulától: *Pünkösdi király és királyné*. Ethn. XVII (1906). 32–43.

⁴ Volly István: *Népi játékok*, I. Második, javított kiad. Bp. 1941. 59–60.

⁵ Madaras Margit: *Két élő sófalvi szokás*. Művelődés XXIV (1971). 10. sz. 45.

⁶ Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, I. Pest 1846. 5–6:6. sz. Utólagos forrásjelölése a II. k. végén: uo. 1847, lapszám nélkül (495).

⁷ Kriza János–Orbán Balázs–Benedek Elek–Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés*. (MNGy. III.) Bp. 1882. 43.

⁸ Kriza–Orbán–Benedek–Sebesi, i.m. 171:127. sz.

⁹ Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Bp. 1952. 198 : 293–294. sz.

¹⁰ *Párosítók*. (A Magyar Népzene Tára, IV.) Bp. 1959. 696–697 : 20. sz.

¹¹ Faragó József–Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Bukarest 1954. 214 : 53. sz.

¹² Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Élő hazai magyar népballadák. Szabó T. Attila gondozásában. Bukarest 1970. 549–550 : 226. sz.

- ¹³ Kriza János: *Vadrózsák*. Székely népköltési gyűjtemény. Faragó József gondozásában. Bukarest 1975. 140–141 : 263. sz.
- ¹⁴ Mailand Oszkár: *Székelyföldi gyűjtés*. (MNGy. VII.) Bp. 1905. 250 : 76. sz.
- ¹⁵ *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Bukarest 1974. 335–336 : 39. sz.
- ¹⁶ Kodály, i.m. 102 : 50. sz.
- ¹⁷ *Párosítók*, 696 : 18. sz.
- ¹⁸ Kriza, i.m. 218 : 412. sz.
- ¹⁹ Balázs Márton: *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. A gyűjtés ideje: 1894–1905. Sepsiszentgyörgy 1942. 49.
- ²⁰ Kiss Áron: *Magyar gyermekjátékgyűjtemény*. Bp. 1891. 326–327. *A pünkösdi királyné*.
- ²¹ *Párosítók*, 892. *Dalszövegek mutatója*.
- ²² *Jeles napok*. (A Magyar Népzene Tára, II.) Bp. 1953. 198.
- ²³ *Jeles napok*, 230–236. és 249 : 177–183. és 201. sz.
- ²⁴ Balázs, i.m. 47.
- ²⁵ Dömötör Tekla: *Magyar népszokások*. Második, javított kiad. Bp. 1972. 39.
- ²⁶ Kiss, i.m. 326–329 : 4–5. és 7. sz.
- ²⁷ *Perémes*: lakodalmi, ünnepi kalács. Siklódon kerek volt, *hígtójással* kenték be, vékonyra nyújtott tésztával *telehúzgálták* (diszítették), és kőrisfaágacskákat szúrtak bele. Bővebben Haáz F. Rezső – Siklódi Pál: *A lakodalmi prémes (vagy perémes)*. Népr. Ért. XXIV (1932). 118–119. Molnár István: *A székely lakodalom jelképes sűteménye: a prémes* (Adatok az „életfa” elterjedéséhez). Népr. Közl. III (1958). 4. sz. 29–43. Balázs Lajos: *A csíkszentdomokosi lakodalmi perec = ND 1976*. 142–146.
- ²⁸ A jelenség elméletéhez Faragó József: *A szerves és a szervezett folklór*. *Ko-runk XXXVIII* (1979). 1–2. sz. 49–52.
- ²⁹ *Jefté*. Egy fejezet Izráel őstörténelméből. Birák könyve XI. rész. Írta Vargha László ev. ref. lelkész. Alsó-Németi 1900. Lemásolta Simó Lőrinc áll. isk. igazgató tanító. Siklód 1925. Kézirat.
- ³⁰ Hegyi József: *Siklódi hiedelmek*. Ethn. XLVIII (1937). 472–474.
- ³¹ Dömötör: *Naptári ünnepek*, 123.
- ³² A dolgozatban név szerint említettekén kívül fontosabb adatközlőim Siklód-ról: id. Hegyi Józsefné (84), Szilveszter Gergely (80). Alsósófalváról: András Iona (37), Ágoston Lídia (75). Parajdról: Barabás Béláné Fülöp Zsuzsanna (64), Nagy Gergelyné (69).